

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

היכל תשיעי
קובץ שלשלת האור
שער שלישי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

•

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

בחוקותי

(חלק בז שיחה א)

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וחמש לבריאה

מחזור הראשון של לימוד הלקוטי שיחות
שבוע חג הפסח, טריכא ניסן, ד'תשפ"ה (ב)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2025
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY®
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

בחוקותי *

191

לכל לאי זה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן.

(ובהמשך דבריו⁸): „אמרו חכמים⁹ אין בין כו' וכדלקמן ס"ח).

אחת מהסתירות לדעת הרמב"ם הנ"ל¹⁰ שבימות המשיח לא יבטל „דבר ממנהגו של עולם כו' אלא עולם כמנהגו נוהג“, מצינו לכאורה במאמר התורת-כהנים¹¹ בפרשתנו על הפסוק¹² „ועץ השדה יתן פריו“ – „ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות, תלמוד לומר ועץ השדה יתן פריו“. ועל-דרך-זה איתא בסוף מסכת כתובות: „אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר¹³ כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם“, והרי זה ענין של ביטול מנהגו של עולם¹⁴.

א. כתב הרמב"ם בפרק הסיום דהלכות מלכים¹: אל יעלה² על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג³, וזה שנאמר בישעיה⁴ וגר זאב . . משל וחידה כו' שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם⁵ המשולים כזאב ונמר, שנאמר⁶ זאב . . ויחזרו לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר . . שנאמר⁷ ואריה . . וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים. ובימות המלך המשיח יודע

(* הדרן על הרמב"ם (סיום מס' כתובות).

(1) פ"ב ה"א.

(2) ראה בפ"י ואם יעלה על הדעת – ברמב"ם

רפ"א (הדרן לרמב"ם (קה"ת, ברוקליו, יא ניסן תשמ"ה) ס"ט).

(3) וכ"ה בהל' תשובה פ"ט בסופו „כמנהגו

הולך“. פיה"מ סנהדרין – הובא לקמן הערה 77.

(4) יא ו.

– מה שהקשה הרמב"ם ממה שנאמר בישעיי

– ולא הקשה ממשנ' בתורה (פרשתנו כו, ו)

„והשתי ח' רעה“ (וכהשגת הראב"ד, הובא

לקמן בפנים ס"ג) – כי פסוק זה אפשר לפרשו

כהרמב"ן עה"פ (וראה אגרת תחיית המתים

להרמב"ם) „שלא יבואו חיות רעות בארצכם כי

בהיות השבוע וברכות הטובה והיות הערים

מלאות אדם לא תבואנה חיות בישוב“. ולפי

אינו ביטול מנהגו של עולם ואין צריך לדחוק

בכתוב שנאמר דרך משל. וראה לקמן בפנים

סעף ג.

(5) שינוי הצענזאר וצ"ל „גויים“ או „אומות

העולם“.

(6) ירמי' ה, ו.

(7) ישעיי' שם, ז.

(8) שם ה"ב. וכ"ה במקומות שבהערה 3.

(9) ברכות לד, ב. וש"נ.

(10) וראה דברי הרמב"ם עצמו בזה (אגרת

תחה"מ שלו אות ו' (הובא לקמן סט"ז)).

(11) הובא בפרש"י עה"פ.

(12) כו, ד.

(13) יואל ב, כב.

(14) ולהעיר דהחילוק בין שני סוגי אילנות

אלו, עץ מאכל ואילני סרק, הוא גם בהלכה

(וראה גם לקמן הערה 52): בעץ מאכל נאמר

(שופטים כ, יט) „לא תשחית את עצה“, רק עץ

אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית

וכרת" (שם, כ), משא"כ אילני מאכל (ב"ק צא,

סע"ב. רמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"ח"ט).

(* ואין להקשות (ע"פ הנ"ל בפנים): מכיון

שאילני מאכל אסור לקצוץ אפילו בחורף, שאז אין

לכך שבכלל קשה לומר¹⁹ על דברי תנאים ואמוראים שהם משל בלבד (מה שאין כן דברי הנביאים). הרי בנידון דידן קשה ביותר לומר כן, שהרי המאמר הנ"ל בתורת כהנים בא בהמשך לכמה ברכות שתוכנן ברכות גשמיות דוקא, כולל הברכה שבפסוק¹⁹, ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פרו" – לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדם הראשון .. נזרעת ועושה פירות בן יומה . . נטוע ועושה פירות בן יומה . . העץ נאכל", והיינו שהברכה היא כפשוטה, בגשמיות ממש²⁰.

ועל-דרך-זה בכתובות הובאה מימרא זו בהמשך²¹ לכמה מאמרים²² המתפרשים כפשוטם בהכרח, ולדוגמא²³: „ר' חנינא מתקן מתקליה כו' קטיגוריא בתלמידי חכמים כו'“, ואם כן מסתבר שגם פירוש מאמר זה (עתידין כל אילני סרק כו') הוא כפשוטו²⁴.

(19) אבל ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ב (וראב"ד שם). פיה"מ שבהערה 77.
(19*) פרשתנו כו, ד.

(20) משא"כ במחז"ל שבת (ל, ב) „עתידיים אילנות שמוציאין פירות בכל יום“ (בלי הדגשה, כדרך שעושה בימי אדה"ר), אין מוכרח שהוא כפשוטו. וראה לקמן הערה 77.

(21) ראה תוס' כתובות קיב, ב ד"ה עתידין: לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא. אבל ע"פ הידוע שגם כשמוז"ל בא כדי לסיים בטוב וכי"ב ישנה שייכות ביניהם – מסתבר לומר, שעכ"פ שווים הם בזה שכולם פירושה כפשוטם. וראה לעיל בגמ' שם קיא, ב „דאירי בהני מילי“ (ל' התוס' שם). וראה הערה 24.

(22) שם קיב, א.

(23) שם, סע"א ואילך.

(24) וגם (במאמר זה עצמו) – הרי מביא ראי' מהכתוב „עץ נשא פרוי תאנה וגפן נתנו חילם“

ב. לכאורה היה אפשר ליישב^{14*}, שלדעת הרמב"ם, גם מאמרי חז"ל הנ"ל הם „משל וחידיה“, ולדוגמא¹⁵: עץ מאכל מורה (כמאמר חז"ל¹⁶) על תלמידי חכמים, ואילני סרק אלו עמי הארץ, ולעתידי לבא יוציאו גם אילני סרק – עמי הארץ – פירות, היינו שיהיו לתלמידי חכמים¹⁷ (או פירוש אחר כיוצא בזה¹⁸).

אבל אי אפשר לפרש כן, כי [בנוסף

(14*) ודוחק גדול לומר שהרמב"ם ס"ל שהמאמר בתו"כ והמ"ד בגמ' סוף כתובות הוא דלא כשמואל דאין בין עוה"ז לימיה"מ אלא כו' (שהרמב"ם פסק כוותי' – ראה לקמן ס"ח)*. וכדמוכח גם מזה שבפיה"מ (שהובא לקמן הערה 77) מסביר מרו"ל ודעת החכם דארץ ישראל תוציא גלוסקאות, ולא כתב שהוא דלא כשמואל (וכדעת חכמים בשבת סג, א).
(15) ראה עד"ז בענף יוסף לע"י כתובות שם. ולהעיר גם מעיין יעקב שם.
(16) ראה תענית ז, א.
(17) ראה רמב"ם סוף הל' מלכים.

(18) ע"פ מרו"ל סוטה (מו, סע"א). וראה בר"פ פ"ל, ו. ועוד. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1114 (ואילך) „מאי פירות . . מצות“ – שגם אלו שבזה"ז הם רק בסוג ד„מלאים מצות כרמון“ (ברכות נו, א. וש"ג), לעת"ל יעשו הרבה מצות ומע"ט.

עושין פירות, כיון שבקיצ עושין – למה מותר לקצוץ אילני סרק בזה"ז, הרי (אע"פ שעכשיו אילני סרק הם) יטענו פירות לעת"ל?

כי התורה בעצמה חילקה בזה, ואמרה „עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית גו“, דהיינו שהאיסור הוא לקצוץ אילן שהוא (עתה) בסוג „עץ מאכל“ (ואילן שהוא בסוג זה – גם בחורף אסור לקצוץ): אבל אילן שאינו בסוג זה, שהוא אילן סרק, אע"פ שלעת"ל יטענו פירות – אינו בכלל האיסור (ובפרט ע"פ דקמתן בפנים סניף ו', דזה שלעת"ל יטענו פירות הוא חידוש בהאילנות).

(* ובפרט דבעל המאמר בכתובות הוא רב.

שבארץ ישראל, אלא אילני סרק שבכל העולם כולו³⁰.

והחילוק ביניהם: לפי התורת-כהנים יהיה לעתיד לבא שינוי במנהגו של עולם, אבל לפי הגמרא לא יהיה שינוי ממנהגו של עולם בעולם בכלל (בחוץ לארץ), ורק בארץ ישראל תהיה הנהגה מיוחדת.

והראב"ד נקט כשיטת התורת-כהנים אשר „אילני סרק (סרק) עתידים להיות עושים פירות“, דמזה מוכח כנ"ל שיהיה ביטול מנהגו של עולם,

[וזהו גם המקור להשגתו מן הפסוק „והשבתי חיה רעה מן הארץ“, שפירושו הוא כפשוטו (דלכאורה, הרי אפשר לפרש שגם פסוק זה מדבר בדרך משל (כנ"ל), אלא שהוא שולל זאת) כי מדרשת התורת-כהנים על הפסוק, „ר' יהודה אומר מעבירין מן העולם ר' שמעון אומר משביתן שלא יזיקו“ (ובפרט ששינוי כאן מלשון הפסוק, „מן הארץ“ ואמרו „מן העולם“) – מוכח שפירושו הוא כפשוטו].

משא"כ הרמב"ם נקט (לפי דעת הרדב"ז) כלשון הגמרא, שהדברים אמורים רק בנוגע לאילני סרק שבארץ ישראל, ועל כן „ראוי להאמין .. שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל .. אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג“.

30) ובפרט שבהפסוק עליו קאי (כו, ד) לא נאמר „בארצכם“, „הארץ“ וכיו"ב (ע"ד שנאמר בפסוק שם, ה"ו). ודוחק לומר שבא בהמשך לתחילת הכתוב, ונתנה הארץ יכולה. אלא ש"ל שכל הברכות לישראל – בפשטות הכוונה לבני"ז בזמנים כתיקונם – כשישראל בארצם. וראה דרשת התו"כ בפירוש, ונתתי גשימכם בעתם“.

ג. והנה על דברי הרמב"ם הנ"ל השיג הראב"ד²⁵ מהפסוק (בפרשתנו²⁶) „והשבתי חיה רעה מן הארץ“, שהוא (לא משל וחידה, כי אם) ענין כפשוטו.

והרדב"ז על אתר יישב השגת הראב"ד: ואין זו השגה, כשם ששאר הכתובים משל גם זה משל (וממשיך) אבל מה שראוי להאמין בזה שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל כדכתיב²⁷ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ, הארץ הידועה. וכן והשבתי חיה רעה מן הארץ, אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג והכתובים הם משל שכן כתוב²⁸ ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ובארץ ישראל²⁹ יתקיים הפשט והמשל.

ועפ"ז יש לומר, לכאורה, שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלויה בחילוק בין שני מאמרי חז"ל הנ"ל (בתורת-כהנים ובמסכת כתובות) לגבי אילני סרק:

בגמרא איתא „אילני סרק שבארץ ישראל“, משא"כ בתורת-כהנים נאמר „אילני סרק“ סתם, ומפשטות הלשון משמע שהנידון אינו רק אילני סרק

שמדובר בפשטות ע"ד גידול הפירות. משא"כ לפני"ז בכתובות שם (קיא, ב) „אין לך כל אילן סרק שבאי"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות“, שלמדו מהכתוב (ויחי מט, יא) „ולשורקה בני אתונו“, שא"י „פשטי דקרא“. וראה המשך הגמ' שם.

25) וכן בהל' תשובה פ"ח שם.

26) כו, ו.

27) ישעי' יא, ט.

28) שם ב, ד (ושם: לא ישא).

29) ראה ג"כ רמב"ן הנ"ל הערה 4. אגרת תחיית המתים שם.

ציוויו (ומזה מוכיח הרמב"ם³³ שהמלך המשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים ושגם בימיו יהיה עולם כמנהגו נוהג, וכדלקמן ס"י) – לא אירעו הנסים גם בארץ ישראל.

ולכן מסתבר לומר, שלדעת הרמב"ם עולם כמנהגו נוהג לעתיד לבא גם בארץ ישראל.

ה. בספר עבודת הקודש³⁴ כתב לבאר, ש"עולם כמנהגו נוהג" פירושו שהקב"ה לא יחדש דברים חוץ מן הטבע; כל הענינים שנבריאיה יהיו "על טבעם ושרשם כמו שהיו בתחלת הויתם ובריאיתם"³⁵. וממילא אין סתירה מדרשת התורת-כהנים הנ"ל, אשר "העץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה", ומכמה מאמרי רז"ל כיוצא בזה – כי באלו לא יתחדש דבר שאינו בגדר הטבע, מאחר שבתחלת הבריאיה כך היה המנהג הטבעי, ש"עושה פירות בן יומה"³⁶.

עפ"ז יש לומר גם בנוגע לשני הענינים שבפרשתנו – "והשבת חיה מן הארץ" ו"אילני סרק יעשו פירות" – שלדעת הרמב"ם אין הם נחשבים ביטול דבר ממנהגו של עולם, שהרי כך היה המצב בתחלת הבריאיה קודם חטא עץ הדעת: באותה תקופה כל האילנות נשאו פירות, ואף אחת מהחיות לא הזיקה³⁷.

ד. אולם פירוש הרדב"ז לכאורה אינו מובן, ובפרט קשה להסביר לפי זה את דעת הרמב"ם:

א) מסתימת דברי הרמב"ם שבימות המשיח לא יבטל "דבר ממנהגו של עולם", מובן שגם ארץ ישראל בכלל זה, שכן אם בארץ ישראל יהיו נסים אלו בגשמיות, הרי (גם) זה ביטול מנהגו של עולם³¹.

ב) בימי בן כוזיבא ש"דימה הוא (ר') עקיבא) וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח"³² – "דימה" עד כדי כך, שיצאו למלחמה (פקוח נפש) על פי

31 ואולי יל"פ כוונת הרדב"ז שזה יהי בא"י לא בתור ביטול מנהגו של עולם כי"א רק נס דבני" בא"י, שענין שנעשה בדרך נס, מוגבל בזמן או במקום אינו ביטול מנהגו של עולם*
– ע"ד המן וכו' בהיותם במדבר, שירד להם ארבעים שנה רצופות דבר יום ביומו, ומ"מ אינו ביטול מנהגו של עולם, מכיון שזה הי' רק בזמן ומקום מסוים, ובשאר המקומות והזמנים נשאר הטבע בתקפו. וכן זה שא"י היא "ארץ . . צבי" (ירמי' ג, יט. וראה דניאל יא, מא (ובמצוד"ד) ובהנסמן עה"ג ר"ה יג, א) בזמן שיושבי' עלי' – רווחא, ובזמן שאין יושבי' עלי' – גמדה (גיטין נו, א. ועוד); ועשרה נסים שנעשו לאבותינו בביהמ"ק (אבות פ"ה מ"ה – הפרק דשבת זו (תשמ"ה)) – שכ"ז אינו ביטול מנהגו של עולם, אלא נס המחודש מפני דבר שנתחדש ועד"ז – והשבת ח' רעה מן הארץ. וצ"ע בהא שאבני א"י כבידות מאבני חול" (כתובות קיב, סע"א ותוד"ה רב חנינא שם. ערוך ערך תקל. ריטב"א כתובות שם) –

אבל דוחק לפרש כן, שתהי' הנהגה קבועה ותמידית בא"י בימיה"מ – באופן של נס (ולא – יבטל מנהגו של עולם).
32 ל' הרמב"ם הלי' מלכים פ"א ה"ג.

* ועפ"ז בטלה התמי' על הרמב"ם ממש"נ (מיכה ז, טו): כימי צאתך מארמ"צ אדאנו נפלאות.

33 שם.

34 ח"ב פ"ח.

35 ל' עבודת הקודש שם.

36 עיי"ש בארוכה.

37 רמב"ן פרשתנו כו, ו. וראה גם רמב"ן דרשת תורת ה' תמימה (ירושלים תשכ"ג) ע' קנד"ה.

ש"טענו" דבר שבעצם אינו שייך אליהם,

[והבדל זה הוא בהתאם לחילוק בין הפסוקים שמהם הדבר נלמד: בתורת-כהנים הלימוד הוא מן הפסוק (שבפרשתנו) „ועץ השדה יתן פריו” המורה על נתינה רגילה של עצי השדה, אבל בגמרא הלימוד הוא מכפל ושינוי לשון הפסוק „כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם”, וכפירוש רש"י: „מדכתיב תאנה וגפן נתנו חילם הרי עץ פרי אמור מה תלמוד לומר כי עץ נשא פריו אף אילני סרק ישאו פרי”, היינו, שהפסוק מדגיש (א) את החילוק שבין ה"עץ" (אילני סרק) ובין „תאנה וגפן” („עץ פרי"), (ב) שבעץ פרי הדבר הוא באופן של „נתנו חילם”, נתינה, (ג) והנתינה היא לפי כחם ותכונתם („נתנו חילם"), (ד) משא"כ באילני סרק הדבר הוא באופן של „נשא", כאילו נושא הוא דבר אחר, לא ע"י גידול רגיל⁴²].

וע"פ הנ"ל יש לומר, שהחילוק בין התורת-כהנים ובין הגמרא תלוי במחלוקת שמצינו בבראשית-רבה⁴³ — אם בתחלת הבריאה הוציאו אילני סרק (דעתה) פירות אם לאו⁴⁴:

התורת-כהנים קאי בשיטת ר' פנחס

42 ראה חדא"ג כתובות שם.

43 פ"ה, ט.

44 בירושלמי כלאים פ"א ה"ז (לפי הפ"מ), לב' המ"ד היו אילני סרק בתחלת הבריאה שלא נשאו פירות, אלא שלחד מ"ד בזה שהוציא אילני סרק „עברה על גזרותיו של הקב"ה" ולחד מ"ד „שמחה בציווי והוסיפה אילני סרק” — „שהן צריכין לתשמישו של אדם לעצים ולבנין”. וראה מראה הפנים לירושלמי שם. מפרשים לב"ר שם. וראה בהנסמן לעיל הערה 39.

אלא שע"י חטא עץ הדעת, כשאמר הקב"ה „וקוץ ודרדר תצמיח גו"³⁸, נעשו חלק מהאילנות אילני סרק³⁹, ובחלק מהחיות נכנסה נטיה טבעית להזיק⁴⁰.

וכיון שבימות המשיח עתיד העולם להתעלות ולבוא למצב שעמד בו קודם חטא עץ הדעת⁴⁰, יהיה זה טבעו ו„מנהגו של עולם” באותו הזמן⁴¹.

ו. ויש לקשר זה עם שינוי (עיקרי) נוסף בין לשון התורת-כהנים ללשון הגמרא בנוגע לאילני סרק: בתורת-כהנים הלשון היא „אילני סרק עתידים להיות עושים פירות”, ואילו בגמרא הלשון היא „שיטענו פירות”.

„עושים פירות” (כבתורת-כהנים) משמעו, שאילני הסרק יוציאו פירות באותו האופן שבו כל אילני המאכל „עושים פירות”; משא"כ לפי הגמרא יהיה זה באופן של „יטענו”, שמשמעו אינו גידול רגיל של אילן, אלא

[משא"כ „וגר זאב עם כבש” (שמפרש הרמב"ם שהוא משל) — י"ל דס"ל להרמב"ם (משא"כ להרמב"ן) שהוא ביטול מנהגו של עולם, לפי שגם קודם חטא, כשלא הי' חיות רעות בעולם, היו בע"ח טורפים זא"ז בשביל מזונם (אבל לא להזיק) ולא הי' מצב של „וגר זאב עם כבש”. ואכ"מ. ועצ"ע].

38 בראשית ג, יט.

39 ראה רמב"ן עה"ת בראשית א, וא"כ נאמר כי מקללת ארורה האדמה (שם ג, יז) היו סרק (וכ"ה באוה"ח עה"פ). וראה דרשת תורת ה' תמימה הנ"ל. קרבן אהרן לתו"כ שם.

40 ראה רמב"ן שם ובדרשת תורת ה' תמימה הנ"ל.

41 ולהעיר (יתירה מזו) מירוש' שביעית פ"ד ה"ח: כי עץ נשא פריו מגיד שלא נשא פריו בעוה"ז וגפן ותאינה נתנו חילם מגיד שלא נתנו חילם בעוה"ז.

נלמד מלשונות הפסוקים בימי אדם הראשון (במעשה בראשית), משא"כ לגבי אילני סרק לא נאמר בתורת־כהנים, "כדרך שעשתה בימי אדם הראשון" (וכיוצא בזה), ומה שאילני סרק עתידים להיות עושים פירות נלמד מהפסוק שבפרשתנו, "ועץ השדה יתן פריו" (המדבר בדלעתיד לבא).

ב) אפילו אם תמצי לומר שהנאמר "כדרך שעשתה בימי אדם הראשון" קאי גם על אילני סרק⁴⁷, ודעת התורת־כהנים היא כדעת ר' פנחס שכך היה גם בתחלת הבריאה – עדיין אין הדבר מתיישב כל צרכו: דעת ר' פנחס היא, שמצד הבריאה עצמה (מצד ציווי הקב"ה) היו צריכים להיות אילני סרק, אלא שהארץ שינתה מהציווי ואילני הסרק נתנו פירות (ולאחר החטא התבטל שינוי זה). ונמצא, ש"מנהגו של עולם" מצד עצמו הוא להיפך⁴⁸, שיהיו אילני סרק.

ג) ובכל אופן: בכלל, קשה לפרש כן דעת הרמב"ם, כי מתוכן והמשך דבריו מוכח ששולל לא רק חידוש במעשה בראשית, והיינו דבר שלא היה מעולם במעשה בראשית, אלא גם

(בבראשית רבה), שלמד מהפסוק "עץ עושה פרי (ש)אפילו אילני סרק עשו פירות", ולפי זה, הרי מה ש"אילני סרק עתידים להיות עושים פירות" אינו שינוי של חידוש במעשה בראשית, כי אם שחזור וניעור טבע אילן זה שהיה בו בתחלת הבריאה.

196

(והדברים באים בהמשך לדרשות הקודמות בתורת־כהנים על הפסוק "ועץ השדה יתן פריו", "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון". עץ פרי עושה פרי למינו⁴⁵ מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות". ועל־דרך־זה ענין "העץ עתיד להיות נאכל", שיהיה כדרך שהיה בימי אדם הראשון, כפי שדרשו שם מן הפסוק "עץ פרי"⁴⁵).

משא"כ דעת הגמרא היא כמאן דאמר⁴⁶ שבתחילת הבריאה לא נשאו אילני סרק פירות, ונמצא שמה שישאו פירות לעתיד הוא שינוי של חידוש. ולכן יהיה זה באופן של "יטענו", נשא פריו" – לא באופן רגיל וטבעי.

ז. אבל כד דייקת שפיר אי אפשר לומר כן, מכמה פנים:

א) הפירוש הנ"ל בתורת־כהנים (שבאילני סרק יכול להיות (ואכן יהיה) שינוי זה לעתיד משום שכן היה בתחלת הבריאה) אינו מחזור: לגבי הענינים הקודמים שבפסוק, נאמר בתורת־כהנים בפירוש שיהיו "כדרך שעשתה בימי אדם הראשון", והדבר

47) והיינו שמ"ש לפניו, "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר" היא הקדמה כללית, ואח"כ מפרט הפרטים, ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע... בן יומה... מנין שהעץ עתיד להיות נאכל כו' ומנין שאף אילני סרק כו'. אבל ראה רמב"ן בראשית א, כט (בסופו) דלא ה"י כן (שהעץ נאכל) לפני החטא. וכ"ה לפרש"י בראשית (שם, יא) שבזה קלקלה, "ולא עץ פרי".

48) אף שלהרמב"ן (בראשית א, יא) ועוד הוא כדלעיל ס"ה,ו, שבטבע מתחילה עשו גם אילני סרק פירות.

45) בראשית א, יא.

46) כ"ה בפשטות לדעת ר"י בר"ש – בב"ר שם. ולהירושלמי כ"ה לכ"ז ע (כבהערה 44).

ביטול „דבר מננהגו של עולם“⁴⁹ (כי אם – „עולם כמנהגו נוהג“).

ופשיטא שהענינים (השינויים) הנ"ל אינם „מנהגו של עולם“:

פירוש „מנהגו של עולם“ הוא – אופן הנהגת העולם בפועל בקביעות. ואין כל נפקא-מינה מתי התחילה הנהגה קבועה זו, אם בתחלת הבריאה ממש או אחר כך⁵⁰: לאחר שנקבע בטבעם של אילני סרק שלא יוציאו פירות ובטבעם של חיות רעות שיזיקו, ואזי כך היא הנהגתם של אילנות וחיות אלו אלפי שנים בלי שינוי – הרי זהו „מנהגו של עולם“. ואם נעשה בכך שינוי, והם עושים היפך הנהגתם זו, הרי זה ביטול דבר ממנהגו של עולם.

(ובודאי אין מקום כלל לומר שטבעם דאילני סרק לא נשתנה, ואף בזמן הזה הם אילנות העושים פירות, אלא שמטיבה שחזן מהם (גזירת הקב"ה) אין גדלים בהם פירות בפועל⁵¹ (ועל-דרך-זה בנוגע לבעלי חיים); כי אם פירוש הדבר הוא, שלאחר חטא עץ הדעת בטל טבעם הקודם⁵², ובזמן הזה הם אילני סרק (וחיות טורפות) בטבעם).

(49) ועפ"ז מובן ב' הלשונות ברמב"ם שם. ומה שכתבם בסדר זה דוקא – י"ל שהם בסדר דזו ואצ"ל זו. וראה לשונו בפ"א ריש ה"ג הובא לקמן בפנים ס"ו.

(50) והרי אפי' כללות ההנהגה הטבעית שנקבעה באופן ש„לא ישבותו“ נעשתה רק אחר המבול (נח ת, כב).

(51) וע"ד כשאין מטר יורד.

(52) וי"ל שלכן מותר להרכיב אילני סרק זה על זה אע"פ שאינו מינו (רמ"א יו"ד סרצה ס"ו). וראה שם ס"ג וש"ך שם סק"ג. וכ"ה לדעת הרמב"ם – ראה מראה הפנים לירושלמי שבהערה (44) – כי בזה"ז אין בהם כלל הכח

ח. ויובן בהקדם תוספת ביאור בדעת הרמב"ם:

מה שנקט הרמב"ם שבימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, לכאורה הוא משום דסבירא ליה כדיעה זו שהביא⁵³, ש„אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד“ – דעת שמואל בגמרא⁵⁴.

וידועות קושיות הלחם-משנה⁵⁵ על כך – שמצינו שפסק הרמב"ם להלכה בסתירה לזה:

(א) בגמרא איתא⁵⁴: „ואמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך“⁵⁶, ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד כו"ל.

ופסק הרמב"ם⁵⁷ כר' חייא בר אבא (דפליג אשמואל): „אמרו חכמים כל הנביאים כולם לא ניבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך“.

(ב) במשנה נאמר⁵⁸: לא יצא האיש לא בסיף ולא בקשת כו' ואם יצא חייב חטאת, ר' אליעזר אומר תכשיטין הן

והטבע לעשות פירות, ולעת"ל יהי זה חידוש וביטול טבעם של עכשיו.

(53) הל' מלכים פ"ב ה"ב. הל' תשובה ספ"ט.

(54) ברכות לד, ב.

(55) הל' תשובה פ"ח ה"ז.

(56) ישעי' סד, ג.

(57) הל' תשובה שם, וכן בפיה"מ סנהדרין פ"א

(בהקדמתו ד"ה ועתה אחל) הביא מאמר דר"ח ב"א אר"י וגם הא דאין בין העוה"ז כו'.

(58) שבת סג, א.

התחיה הוא העולם הבא (ותכלית שלימות השכר היא לנשמות בגופים) – הרי תחיית המתים היא ענין בפני עצמו, ולא „חלק“ מימות המשיח;

אבל לשיטת הרמב"ם⁶³ שהעולם הבא הוא עולם הנשמות (בלי גופים), ועולם התחיה אינו תכלית שלימות השכר, אלא שתחיית המתים תהיה בזמן ובתקופה של ימות המשיח, לפני בוא הנשמה לעולם הבא – הרי נמצא, לשיטה זו, שיהיה חידוש במעשה בראשית (תחיית המתים) בימות המשיח, ואיך אפשר לומר שבימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם?

וצריך לומר, שלדעת הרמב"ם אלו הם שני ענינים שונים – בשני זמנים שונים: יש ענין וזמן בימות המשיח הקשור לביאת המשיח, וישנו ענין וזמן נוסף, שיתווסף לאחרי תקופת התחלת ימות המשיח, ואז יתחילו הנהגות אחרות, דברים שיעשה הקב"ה באותו הזמן, כולל עניני שינוי מנהגו של עולם^{63*}. וזה יהיה בזמן מאוחר

199

לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי, שנאמר²⁸ וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ואי תכשיטין נינהו לא יהו בטלין לעתיד, רש"י), ובגמרא שם נחלקו הדעות: לדעה אחת גם ר' אליעזר מודה שכלי זיין בטלין לימות המשיח „ופליגא דשמואל . . מסייע ליה לר' חייא בר אבא“, ולדעה אחרת סבירא ליה לר' אליעזר שאינן בטלין לימות המשיח, „היינו דשמואל ופליגא דר' חייא בר אבא“. אבל לכולי עלמא דעת חכמים היא שכלי זיין בטלין לימות המשיח, ולפיכך אם יצא בסייף כו' חייב חטאת.

ופסק הרמב"ם⁵⁹ כחכמים, שלכל הדעות לא סבירא להו כשמואל, כנ"ל.

ט. והביאור בזה:

לכאורה, איך כתב הרמב"ם שלימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם ולא יהיה כל חידוש במעשה בראשית – והלא עיקר מ"ג העיקרים⁶⁰ הוא „תחיית המתים“⁶¹ (שהיא ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית)?

ובשלמא לפי השיטות⁶² שעולם

תשובות וביאורים* (קה"ת, ברוקלין, תשל"ד) סי"א ע' 57 הערה 23. וש"נ.

63) הל' תשובה שם. פיה"מ סנהדרין שם. אגרת תחיית המתים (אות ו'). וראה עבודת הקודש ח"ב פמ"א בארוכה.

63*) עפ"י יומתק זה שהרמב"ם מפרט בפ"א שם (הובא לקמן בפנים סיו"ד): „אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מותים" – כי נקט הכא כל הדברים שאכן יהיו סו"ס בימיה"מ (כמו שתה"ת תחיית המתים), אלא שכ"ז הוא ענין נוסף שיהי' בזמן לאח"ז בימיה"מ גופא,

59) הל' שבת פ"ט ה"א (משיעורי הרמב"ם דשבוע זה (תשמ"ה) – בהחלוקה דג"פ ליום).

60) פיה"מ להרמב"ם סנהדרין שם בסוף הקדמתו.

61) ועד שהכופר בזה אין לו חלק לעוה"ב (משנה סנהדרין שם. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ו. ובפיה"מ שם ד"ה ועתה אחל: ואין דת ולא דבקות בדת יהודית למי שלא יאמין זה).

62) ראה ראב"ד הל' תשובה פ"ח ה"ב ובכ"מ שם. רמב"ן בשער הגמול. וכ"ה ההכרעה בתורת

החסידות – ראה לקו"ת צו טו, ג. ש"ש סה, סע"ד. דרמ"צ יד, ב. „וכ"ה האמת ע"פ הקבלה“. וראה

(* אגרות קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א כדך ב' ע' עו. המו"ל.

יותר⁶⁴ בימות המשיח גופא⁶⁵.

הדבר כך⁶⁷ שהרי ר' עקיבא חכם גדול מחכמי המשנה היה והוא היה נושא כליו⁶⁸ של בן כוזיבא המלך והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח⁶⁹, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעונות⁶⁹, כיון

ומופת –

וזה לשונו: ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו, אין

(67) ולכן שולל הרמב"ם (ע"פ הלכה זו) – מרז"ל בדבוקוהו ולא ה" מורח ודאין וקטלוהו (סנהדרין צג, ב), כ"א "שנהרג בעונות" כדלקמן. וראה לקמן הערה *69.

(68) המקור ע"ז – וכן מקור ההיתר לחכם גדול (רב מובהק דכל הדור ופרנס דכל הדור – ספרי ט"פ ברכה) – להיות נושא כלים – הרי יתרה מזו הנהגת דוד המלך (ש"א טז, כא). ולהעיר שה"ז מלחמת הצלה דכל ישראל ואה"ק כו, וקרוב לומר שה"ז פקו"ן בגוף המלחמה לבטל (הגזירות) הריגות שיהיו כמה בני" בחיים*.

(69) לא רק ב"חזקת משיח". וראה לעיל טוס"ד.

69) וראה גם רמב"ם הל' תעניות פ"ה ה"ג: ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח ונפל ביד הרומיים ונהרגו כולם.

בהשגת הראב"ד בהל' מלכים: "והלא בן כוזיבא ה"י אומר אנא הוא מלכא משיחא ושלחו חכמים לבדקו אי מורח ודאין או לא וכיון דלא עביד הכי קטלוהו" (סנהדרין צג, ב). ובנ"כ שם (מגדל עיו, כסף משנה, רדב"ז (בתירוץ שני), לח"מ) תירצו שאגדות חלוקות הן, כי באיכ"ר (עה"פ בלע ה' ולא חמל – ב, ב, וכ"ה בירושלמי תענית פ"ד ה"ה) איתא – דלא כבגמ' – שאומות העולם הרגוהו ולא חכמים, והרמב"ם פסק כדיעה זו.

ואף דאפושי מחלוקת לא מפשינן, ובפרט מחלוקת במציאות – מי הרג את בן כוזיבא? י"ל דאין מחלוקת במציאות, לכו"ע (גם לדעת הגמ' והראב"ד) נהרג לפועל ע"י אומות העולם;

ואי"ז ענינו של המלך המשיח וימיה"מ בתקופה הא' כבפנים. ולהעיר מפריק הצלחה להרמב"ם: וזאת היא ראי' גמורה על שתחה"מ נתלית במשיח.

(64) ומ"ש הרמב"ם באגרת תחיית המתים שם: אלא יח"י את המתים בחפצו ורצונו כאשר ירצה ולמי שירצה או בימות המשיח או לפניו או כו' – אינו חולק על מרז"ל בכ"מ שתחה"מ תה"י בזמן מסוים*, כ"א כוונתו שביכולת ה' להחיות המתים (כאשר ירצה) בכל זמן שירצה, וכמובא בבנ"ך וש"ס וכו'.

(65) גם בשל"ה (כג, ב) ביאר שלדעת שמואל תהיינה ב' תקופות. אבל כתב, כי אפשר שכוונת שמואל הוא עד כלות אלף הששי הזה אבל אח"כ מודה שמואל לכל מה שאמרנו*, היינו באלף ה'. וממשיך, ואפשר אף באלף הששי מודה שמואל לכל מה שאמרנו כו' אמנם הנולדים בקדושה לא ישלוט בהם המות עוד. . וכן המתים אשר יחיו בביאת משיח כו' אז ישארו חיים וקיימים" (והוא דלא כדעת הרמב"ם).

אבל ע"פ המבואר בפנים מוכרח לומר שגם לדעת הרמב"ם תה"י תקופה הב' באלף הששי, ימיה"מ שבזמן הזה.

(66) פ"א ה"ג.

(* ולכן ה"י נושא כליו, ולא משום ש, ה"י אומר עליו שהוא המלך המשיח". ועפ"ז צ"ל דהמשך ל' הרמב"ם, "הוא ה"י אומר כו" ה"ז ענין נוסף. (* בדפוס רומי ר"מ, "הגיוס". וראה לעיל הערה 5.

(* ראה ג"כ חז"א קלט, א. וראה שם קלד, א. (* ו,אף שאמר ופליגא דשמואל, י"ל דפליגא ר"ל יש חילוק כי כל אחד מדבר ענין אחר" (של"ה ש"ס).

שנהרג נודע להם שאינו, ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת:

אע"פ שבשני פרקים אלו דן הרמב"ם בשני ענינים שונים: בפרק י"א במלך המשיח עצמו – פעולתו ואופן ביאתו, ובפרק י"ב במצב העולם בימות המשיח, מכל מקום, גם בפרק י"ב הנידון הוא מצב העולם בקשר לביאת המשיח.

וממילא, הראיה שבפרק י"א לגבי מלך המשיח כחה יפה גם לגבי הענינים המדוברים בפרק י"ב – מצב העולם בימות המשיח במה שקשור לביאתו, ומהם – ש"עולם כמנהגו נוהג",

– שכן, אילו היה גדר "ימות המשיח" ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית, אזי היה נמצא שזוהו ענינו של משיח – ביאתו של משיח מביאה עמה את ביטול מנהגו של עולם וחידוש מעשה בראשית, וא"כ היה צריך לומר ש"משיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם", וממילא זוהי גם הבחינה והבדיקה על אמיתתו, אם הוא משיח (כיון שזה תוכן חידושו, כנ"ל).

וכיון שהכריח הרמב"ם (מיחס ר' עקיבא וכל חכמי דורו לבן כוזיבא) שמשיח אינו צריך לעשות אות ומופת, מובן ומוכח מזה שביאת המשיח אינה

ולכו"ע (גם להרמב"ם**) היו מחכמי הדור שסברו שאינו משיח, וכמו ר' יוחנן בן תורתא שאמר לר' עקיבא: „עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא בא“ (ירושלמי ואיכ"ר שם) והם שלחו לבדוקו אם הוא מורח ודאין, וכשראו שאינו מורח ודאין, ולפי דעתם (משא"כ לדעת רע"ק וכן פסק הרמב"ם) ה"ז סימן שאינו מלך המשיח, ומכיון שעשה מלחמות עם העמים לפי שחשב שהוא המלך המשיח אף שלא מורח ודאין (כי סבר כר"ע) ונפלו רבים מבניו וכו' – יש לו דין רודף (ראה סנהדרין עג, א. וש"נ) שצריך להרגו. אבל בפועל אוה"ע הרגוהו. ובסגנון לשון הרדב"ז שם: „ויש לפרש הא דאמרין בפרק חלק, כיון דחזויהו דלא מורח ודאין קטלוהו כלומר רפו ידיהם ממנו ובאו הגוים והרגוהו***.“

ומחלוקת הרמב"ם והראב"ד בזה היא****: לשיטת הרמב"ם (ע"פ דעת רע"ק) שמשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים – הרי פשוט שנהרג לא מחמת שלא ה' מורח ודאין, שהרי גם מופת זה אינו צריך להראות (בתחילת ביאתו). ולכן כתב „שנהרג בעונות“. והראב"ד שפוסק (ע"פ הגמ' סנהדרין ודעת ר"י בן תורתא) שמשיח צריך לעשות אותות ומופתים מיד בתחילת התגלותו – ס"ל שנהרג מחמת שלא ה' מורח

** ומ"ש הרמב"ם (בהל' מלכים) „ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח“ – עכצ"ל שכוונת הרמב"ם היא רק שבתחילה „דימו" כל חכמי דורו שהוא משיח, אבל אח"כ כמה מהם הסיקו שאינו משיח (כמפורש בחז"ל, כבפנים ההנחה), אלא שהרמב"ם לא פסק כמותם. גם י"ל שהרמב"ם ס"ל שרוב חכמי ישראל, או כר"ע פ"ג „גדולי החכמים“ (כלשונו בהל' תעניות שם) סברו כרע"ק, ולכן כתב „כל“. ולהעיר שבא' מכת"י הרמב"ם, הלשון „ודימו הוא וחכמי דורו“, בלי תיבת „כל“ (ע"ד לשונו בהל' תעניות שם).

*** ובתשובות הרמב"ם פאר הדור סי' רכה: ורז"ל אמרו בסנהדרין פ"ח שחכמי ישראל הרגוהו על שאמר שהוא משיח והוא לא ה' מורח דוד.

**** ראה כס"ט, דהא דאמרו בפרק חלק אתיא דלא כשמואל כו' ורבינו טובר כשמואל כו'.

ודאין, ואע"פ שבפועל הרגוהו אוה"ע, גברא קטילא (ע"י פס"ד ב"ד) קטלו (כרדב"ז לעיל) ואולי יתירה מזה – כשאין ב"ד יכולים לקיים עונש שפסקו מקיימין אותו ע"י אחר (טוש"ע חו"מ ס"ב ובנ"כ שם) – משא"כ להרדב"ז דקשה מגט, ש"אם הגוים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול" אף שלא בטל (רמב"ם הל' גירושין ספ"ב).

יהיו „פנויין בתורה וחכמתה. . ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה כו' ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים וכו'" – (ועיקר⁷⁴) קיום המצוות והלכות התורה הוא בעולם אשר „כמנהגו נוהג“.

יב. ע"פ כל הנ"ל תובן גם שיטת הרמב"ם בקשר לפסוקי התורה ומאמרי חז"ל השונים אודות היעודים וכו' דלעתיד:

היעודים והנבואות העוסקים במשיח גופא, במעשיו ובמה שיהיה בעולם כתוצאה מביאתו – מפרש הרמב"ם שאינם ביטול מנהגו של עולם. ולכן פירש את הפסוק „וגר זאב עם כבש גו" האמור בהמשך ל„ויצא חוטר חוטרי ישי גו"י⁷⁵ שהוא „משל וחידה“.

[וביאר בפירושו מהו המשל והחידה שבפסוק זה, „שהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם" – וזאת אע"פ שהמשיח, וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ולא פירש את הנמשלים, אלא אדרבה, חתם את דבריו „ובימות המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל" – כי (עיקר) כוונתו להודיע שבפסוק זה הבא בהמשך ל„ויצא חוטר גו"י מבואר ענינו של משיח, שלא יהיו לישראל כל בלבולים

מביאה עמה את ביטול מנהגו של עולם⁷⁰.

יא. ועפ"ז מובן שמה שהאריך הרמב"ם בפרק י"ב בנוגע למצב העולם בימות המשיח – הרי כל זה הוא בנוגע לענין והזמן שבימות המשיח הקשור במלך המשיח וביאתו.

כלומר: תחילה – בפרק י"א – מבאר הרמב"ם⁷¹ מהו ענינו של מלך המשיח: „המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים כו"י, היינו שהוא יביא לשלימות במצוות והלכות התורה⁷²“.

ובהמשך דבריו – בפרק י"ב – מתאר הרמב"ם את מצב העולם שיהיה בהתאם לזה, וכסיום דבריו⁷³ שישראל

(70) ומה שאעפ"כ מתחיל ברפ"ב „אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו"י הרי מדייק וכתב (לא „אל יעלה על הדעת“, ע"ד הל' בפ"א שם, כ"א) „על הלב" – שאינו בא לשלול קס"ד בדעת שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, כ"א אף שבדעת, עד כמה ששכלו ודעתו משיגים מעלת וענין המשיח (ובמילא – דימות המשיח) – אינו שולט ומושל עד לביטול מנהגו של עולם, בכ"ז אפשר אשר מצד אה"ר ותשוקת הלב להמעלות ד„ישכיל. . ירום ונשא וגבה מאד“ (ישעי' נב, יג. וראה רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב ולקמן כאן. שער האמונה לאדמהאמצ' פנ"ו ואילך. ביאורו⁷⁴ כב, ג) יעלה על לבו שיבטל דבר ממנהגו של עולם. וגו"י בא לשלול. ואכ"מ.

(71) ה"א.

(72) ראה בארוכה לקו"ש חי"ח ע' 277 ואילך. וש"נ.

(73) פ"ב ה"ד-ה.

(* ולהעיר שבכתי"י תימן גם כאן הלשון „על הדעת“.

(74) להעיר משני הפירושים בענין: והנשיאים הביאו (יומא עה, סע"א. תיב"ע ויקהל לה, כז (רבינו בחיי שם). פרש"י שם מספרי נשא ז, ג. ועוד); חטים שירדו בעבים (מנחות סט, ב. רש"י ותוס' שם). ועוד.

(75) ישעי' יא, א ואילך.

כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות" המורה שהדבר אינו ענין טבעי, אלא ענין מיוחד ובארץ ישראל דוקא, מדברת בתקופה הראשונה, שבה יהיה – לדעת מאן־דאמר זה בכתובות – חידוש (נס) בארץ ישראל.

ומ"ש בתורת־כהנים בסתם, „אף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות“, שכן יהיה טבע האילנות, ובכל העולם, קאי בתקופה השנייה בימות המשיח, שבה יחול שינוי וחידוש במעשה בראשית, וממילא יהיה טבעו (גם) של אילן הסרק להוציא פירות.

יד. ועפ"ז מובן שאין סתירה בין דברי הרמב"ם, „אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד“, המדברים בתקופה הראשונה של ימות המשיח, למה שפסק שכל הנביאים כולם (לא) ניבאו (אלא) לימות המשיח כו" – בתקופה המאוחרת בימות המשיח.

ומובן גם מה שפסק שהיוצא בכלי זיין בשבת חייב חטאת, כי את הפסוק „וכתתו חרבותם לאתים“ המדבר במצב העולם שיהיה לעתיד לבא, מפרש הרמב"ם כפשוטו ולא בדרך משל בלבד, וזה יהיה בתקופה מאוחרת יותר בימות המשיח. וכיון שכלי זיין בטלים באותה תקופה (עכ"פ) בגאולה⁷⁸, הרי זו ראייה שכלי זיין אינם תכשיטיין.

78) משא"כ בתקופה הא' דימות"מ, אף שגם אז „לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה“ (רמב"ם הל' מלכים ספ"ב) – אין ראוי' שכלי זיין יבטלו, כי אם, שמכיון „שהטובה תהי' מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר“ (כהמשך לשון הרמב"ם שם), „לא יהי' רעב ומלחמה“ בפועל, אבל לא שישתנה טבע בנ"א, ויבטלו הכלי זיין.

מאומות העולם, וממילא „יהיו פנויין בתורה וחכמתה“ כו⁷⁶];

משא"כ הפסוקים ומאמרי רז"ל שאינם מדברים בהמשך למשיח וביאתו, אלא עוסקים בנבואות ויעודים שיהיו לעתיד לבא, כולל אלו האמורים לעיל: „והשבתי חיה רעה מן הארץ“ ומאמר רז"ל הנ"ל „אילני סרק עתידים להיות עושים פירות“ – הרמב"ם אכן יפרשם שאינם משל אלא כפשוטם, וזה יהיה בתקופה מאוחרת יותר (בימות המשיח גופא)⁷⁷.

יג. ע"פ הנ"ל יובן החילוק בין המאמר בתורת־כהנים ובין המימרא בכתובות:

המימרא בגמרא בכתובות, „עתידין

76) ולהעיר מדיוק לשון הרמב"ם, וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין החשיח (ולא בימות המשיח) הם משלים“.

77) ומה שהרמב"ם כתב בפירוש המשניות (סנהדרין בהקדמה לפ' חלק) דמחז"ל שבת (ל, סע"ב) עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, הפי' „לפי שבנ"א אומרים כשימצא אדם דבר מוכן ומזומן פלוני מצא פת אפוי ותבשיל מבושל . . . ולכן קצף החכם הזה שאמר המאמר הזה על תלמידו כשלא הבין דברו וחשב שהוא על פשוטו והשיבו כפי השגתו ולא היתה אותה התשובה תשובה האמיתית והראי' על שלא השיב לו על אמתתו – מה שהביא ראי' אל תען כסיל כאולתו. – שמפרש דלא כפשוטו, אף שבפשוטות מזה שאחוי לי ר"ג משמע שכוונתו כפשוטו – כי הכתוב „יהי פיסת בר בארץ“ (תהלים עב, טז) שממנו למדו ש „עתידה כו" – בא בהמשך להכתוב (שם, א) לשלמה אלקים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך דקאי על מלך המשיח. ועד"ז הוא בנוגע לשאר המימרות בשבת שם לפני' – אף שבכולם אחוי לי' (שמשמע שהכל כפשוטו), כי בכל הפסוקים מדובר בהמשך לביאת מלך המשיח והגאולה שעל ידו, ולא סתם תיאור מצב שיהי' בעולם בפ"ע.

צדיקים גדולים מבעלי תשובה – הרי זה לשיטתיה, שגם בתחלת ימות המשיח יהיה ביטול מנהגו של עולם ועל זה „נתנבאו כל הנביאים“;

אבל לשיטת הרמב"ם שבתחלת ימות המשיח עולם כמנהגו נוהג – אין זה מכריח שצדיקים גדולים מבעלי תשובה⁸².

טז. לאחר כל הנ"ל עדיין אין זה מוסבר: כיון שגדר ימות המשיח (הבא בהמשך לביאת המשיח) קשור (לדעת הרמב"ם) בכך שעולם כמנהגו נוהג – מדוע מוכרח שבימות המשיח גופא תהיה תקופה נוספת שבה ייבטל מנהגו של עולם? ועוד (ועיקר), מהי אותה סיבה נפלאה שתביא ותיצור חידוש נפלא זה – ההנהגה בתקופה השנייה?

ויובן בהקדים דברי הרמב"ם באגרת תחיית המתים שלו⁸³, שמה שפירש את היעודים דלעתיד („וגר זאב עם כבש“ וכיוצא בזה) שהם „משל וחידה“ – „אין דברנו זה החלטי⁸⁴ כו' שהם משל“ ואפשר שיתקיימו כפשוטם⁸⁵.

ולכאורה: לפי המבואר לעיל (סי"א-יב) הרי בהכרח לפרש שהיעודים המדברים בשייכות למשיח וביאתו אינם ביטול דבר ממנהגו של עולם, לפי שגדרו של משיח הוא לפעול בעולם כפי שהוא „כמנהגו נוהג“ דוקא (כנ"ל)!

(82) טעמו של הרמב"ם לפסוק כרב אבהו (וכן מובא בפשיטות בכמה מקומות בדא"ח) – ראה לקו"ש ח"ד ע' 361 ואילך.

(83) אות ו'.

(84) כ"ה בתרגום קאפת. ובתרגום ר' שמואל אבן תיבון „אין דברנו זה גזירה“.

(85) עיי"ש בפרטיות.

טו. ע"פ הנ"ל מיושב ענין נוסף: בגמרא הנ"ל (כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו') הובא בהמשך לזה:

ואמר ר' חייא כו' כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלקים זולתך, ופליגא דר' אבהו דאמר ר' אבהו מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים⁷⁹ גמורים אינם עומדין⁸⁰.

וכיון ששתי המימרות ד„ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן“ באו בהמשך זו לזו, משמע שהן שייכות זו לזו. כלומר: לשיטתו ש„כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו“ צריך לומר גם ש„כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה כו“, דלא כר' אבהו (ודלא כשמואל).

אך מצינו בדעת הרמב"ם, שאע"פ שכתב „אמרו חכמים כל הנביאים כולם לא ניבאו אלא לימות המשיח כו“ (כנ"ל ס"ח), מכל מקום פסקו⁸¹: „אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו“.

וע"פ הנ"ל מובן. כי מה שאליבא ד„ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן“

ולהעיר מ„יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו“ (ש"ב ב, יד) – בכלל זיין (חרב) אבל באופן של שחוק (לראות מי מלומד בשימוש בחרב יותר, ועד שפך דם) ולא מלחמה (מצו"ד שם ועוד). וראה כלים רפכ"ד.

(79) וי"ל דר' אבהו עין לא ראתה אלקים זולתך – על בע"ת נאמר.

(80) גירסת הרמב"ם (הל' תשובה דלקמן בפנים): אין צד"ג יכולין לעמוד. וכ"ה בדק"ס ברכות שם מ„גליון“. ובכ"מ בדא"ח „צ"ג אין יכולין לעמוד (שם)“.

(81) הל' תשובה פ"ז ה"ד.

יז. ויש לומר הביאור בזה:

ידועים דברי הגמרא⁸⁶ לגבי סתירת הפסוקים: „כתיב⁸⁷ וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה וכתיב⁸⁸ עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא לא זכו עני רוכב על חמור” (ועל דרך זה תירצו בגמרא שם⁸⁹ סתירות בפסוקים אחרים כיוצא בזה).

ומזה מוכן לגבי שאר הענינים שבימות המשיח, שאם יהיו ישראל במצב של „זכו”, יהיו כל הענינים באופן אחר לגמרי, באופן נסי⁹⁰.

[וזהו אחד מאופני התיווך בפלוגתא לגבי בנין המקדש דלעתיד: בכמה מקומות⁹¹ נאמר שהמקדש השלישי „בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבוא משמים”⁹², ובמקומות אחרים נאמר⁹³ (וכן פסק הרמב”ם⁹⁴) שמשח בונה מקדש;

הדבר תלוי בשני האופנים הנ”ל בגאולה: אם „זכו”, אזי „יגלה ויבוא משמים”, משא”כ אם „לא זכו”, יהיה הבנין בידי אדם⁹⁵ (ע”י משיח⁹⁶).

ומה שכספר היד, ספר „הלכות הלכות”, פסק הרמב”ם שלא יהיה ביטול דבר ממנהגו של עולם – הרי זה מפני שענין משיח וביאתו והגאולה בכלל, הוא הלכה, הלכה ברורה ופסוקה. וכן צריך להיות גם אופן הגאולה, שלא יהיה תלוי באופן דמעשה בני אדם (משא”כ הגאולה באופן ד”ארו עם ענני שמיא” וכיוצא בזה – התלויה בכך שיהיו ישראל במצב של „זכו”, שאינו ברור ופסוק, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים⁹⁷ והרשות לכל אדם נתונה כו”⁹⁸).

ולכן מתאר הרמב”ם את הגאולה באופן שהוא הלכה, דבר המוכרח

86) סנהדרין צח, א.

87) דניאל ז, יג.

88) זכרי” ט, ט.

89) סנהדרין שם.

90) ראה כו”פ (י”ד סק”י סוף בית הספק);

אוצר בלום לע”י סנהדרין שם – שבזה תלוי ג”כ אם אליהו בא מאתמול לפני ביאת המשיח. וראה רמב”ם הל’ מלכים פ”ב ה”ב.

91) פרש”י סוכה מא, סע”א. ר”ה ל, סע”א.

וכ”ה בתוס’ סוכה שם. שבועות טו, ריש ע”ב ד”ה אין, ומסיים „וכן מפרש במדרש תנחומא” (וי”ל שהכוונה לתנחומא פקודי יא). זח”א כת, א. ח”ב נט, סע”א. קח, סע”א. ח”ג רכא, א. יל”ש תהלים רמז תתמח בטופו. וראה תנחומא (באבער) בראשית יז (בסופו).

92) ל’ רש”י סוכה שם.

93) ירושלמי מגילה פ”א ה”א. ויק”ר פ”ט, ו.

במדב”ר פ”ג, ב. וראה גם ירושלמי פסחים פ”ט ה”א (תוספתא פסחים פ”ח, ב) – לגי’ ופי’ המנ”ח מצוה שפ.

94) הל’ מלכים רפ”א ובסופו.

95) עפ”ז מתורצת ג”כ הדיעה הנ”ל שהמקדש יגלה ויבוא משמים, ולכאורה: הרי מסופר במדרש (ב”ר פספ”ד) ש„בימי ריב”ח גזרה מלכות הרשעה שיבנה ביהמ”ק הושיבו כו’ והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם כו’” כדי לבנות ביהמ”ק (ולא ציפו שיגלה ויבוא משמים) – ותמוה דעה הנ”ל, שה”ז מעשה רב שיבנה בידי אדם (וראה גם מנ”ח מצוה צה) –

אלא דבימי ריב”ח ה” מצב דלא זכו (וכדמוכח מזה גופא שהיו זקוקים לזה שתגור מלכות הרשעה). ולכן ה” ביהמ”ק בננה ע”י בנ”א דוקא.

96) כלשון הרמב”ם שם. והוא דעת ר’ אלעזר בויק”ר ובמדב”ר שם – משא”כ בשאר מקומות הנ”ל (הערה 93) לא נאמר שיהי’ ע”י משיח דוקא. ובזה מתורץ זה שבימי ריב”ח רצו לבנות ביהמ”ק בלא משיח – כי זה שמשיח (דוקא) יבנה ביהמ”ק הוא חידוש התלמיד ותיק – ר”א שהי’ לאזר זמן ריב”ח.

97) ברכות לג, ב.

98) רמב”ם הל’ תשובה רפ”ה.

להיות (שאינו תלוי במצבם של ישראל).

בונה בית־המקדש¹⁰¹ – הוא שיקיים בפועל את מצות בנין בית־המקדש;

ומצב זה של „זכו” פועל הוספה, שבתוך המקדש דלמטה” יבא ויתלבש „מקדש דלמעלה”, „יבא ויגלה משמים”¹⁰²].

יט. ועפ”ז מובן ההכרח לתקופה השנייה שבימות המשיח – כי לאחרי ביאת המשיח (באיזה אופן שהיא), כיון שלא יהיה לישראל „נוגש ומבטל”¹⁰³ ש„אינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן”¹⁰⁴, ואדרבה – יהיו „פנויין בתורה וחכמתה”¹⁰³ עד שאפילו „עסק כל העולם” (כל האומות) יהיה „לדעת את ה’ בלבד, ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים כו’ כמים לים מכסים”¹⁰⁵ – וזהו שלימות המצב של „זכו” – אזי יביא הדבר בהכרח לתקופה השנייה (בימות המשיח גופא), שבה יהיה ביטול מנהגו של עולם, ההנהגה הנסית (כולל הענין היסודי – כלשון הרמב”ם¹⁰⁶ – תחית המתים).

ולכן: בספר היד, שבו ביאר הרמב”ם את גדרו של משיח וביאתו על פי הלכה – הסביר איך יהיה מצב העולם (בזמן

יח. בעומק יותר: מה שהרמב”ם מתאר את הגאולה באופן שלא יהיה ביטול דבר ממנהגו של עולם, הרי זה (לא משום שהוא מתאר את הגאולה שתבא באופן של „לא זכו” ח”ו, אלא) מפני שהרמב”ם מפרש שמה שאמרו חז”ל שבמצב של „זכו” יהיו כמה וכמה עילויים והנהגה נסית כו’, זהו ענין נוסף על עצם גדרו של משיח.

כלומר: מצד גדרו של משיח וביאתו – „עולם כמנהגו נוהג”, כי כאמור, הפעולה של ביאת המשיח בהלכה היא – שעל־ידו תהיה השלימות בקיום מצוות והלכות של תורה (דבר הקשור בעולם אשר „כמנהגו נוהג”).

אלא שכאשר יעמדו ישראל במצב נעלה של „זכו”, יבוא ענין נוסף – שיעשה הקב”ה ניסים וכו’, להראות את תוספת החביבות והמעלה של ישראל.

[ועל־דרך־זה בנוגע לתיווך הנ”ל בבנין המקדש דלעתיד: הפירוש בזה הוא (לא שהנאמר ש„יגלה ויבוא משמים” הוא בסתירה לכך ש„משיח בונה מקדש”, אלא) שמצד גדר ההלכה, בנין בית־המקדש הוא חיוב מצוה על ישראל, וכמש”נ ועשו לי מקדש⁹⁹, ולכן פסק הרמב”ם שמלך המשיח – שעל־ידו „חוזרין”¹⁰⁰ כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם” ומונין מלך (ואחר כך)

(101) רמב”ם הל’ מלכים בתחלתו. וראה לקו”ש חט”ז ע’ 304 והערה 49 שם.

(102) ראה גם לקו”ש ח”ח ע’ 418 ואילך ובהנשמן שם.

(103) רמב”ם הל’ מלכים פ”ב ה”ד.

(104) רמב”ם הל’ תשובה פ”ט ה”ב.

(105) רמב”ם סוף הל’ מלכים. וראה לקמן ע’ 246 ואילך.

(106) פיה”מ בהקדמתו לפ’ חלק: הוא יסוד מיסודי משה רבינו ע”ה. ובתרגום קאפח: מיסודות תורת משה רבינו. וראה לעיל הערה 61 המשך לשונו.

(99) ראה רמב”ם הל’ ביהב”ח בתחלתו: ועשו לי מקדש כו’ בנין העתיד להבנות כו’.

(100) רמב”ם הל’ מלכים רפ”א.

ו) באופן של „עולם כמנהגו נוהג“ (בהתאם לענינו וגדרו של משיח); מלמעלה, הנהגה של ביטול מנהגו של עולם, וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות¹⁰⁷.

(משיחות חודש ניסן תשל"ג)

107) מיכה ז, טו. וראה זח"א השמטות סכ"ה. אוה"ת להצ"צ (נ"ך כרך א') ע' תפז סק"ז-ח.

ואילו באגרת תחיית המתים הוסיף (ביאור בספר היד) אשר „אין דברנו זה החלטי“, שהרי במצב של „זכו“ עוד בהיותם בגלות, תהיה בפועל – תיכף בתחילת הגאולה – הנהגה מיוחדת

